

DISCUSSIEPAPER

Eerste aanzet tot een Haagse Integrale Voedselvisie

Namens de Haagse Voedselraad,
initiatief van Vereniging
Ons Eten Den Haag
15 maart 2023

Eerste aanzet tot een Haagse Integrale Voedselvisie

Wat we eten zit diep verweven in onze cultuur en vertelt ons wie we zijn. Dit gegeven maakt het transformeren van onze eetgewoontes misschien wel een van de moeilijkste transities om als mens te maken. Tegelijkertijd zijn we het er met z'n allen over eens dat de huidige manier waarop we consumeren en produceren niet langer houdbaar is. We richten hiermee niet alleen directe schade aan onze gezondheid aan, we tasten hiermee ook onze planeet aan, onze leefomgeving waarvan we volledig afhankelijk zijn voor ons welzijn.

De Haagse Voedselraad - een initiatief van vereniging Ons Eten dat meer dan vijftig organisaties en bedrijven en samen duizenden bewoners uit Den Haag en omgeving vertegenwoordigt - roept de gemeente Den Haag sinds 2021 op om de voedselstrategie van tien jaar geleden te herzien. Dat is ons inziens 'Broodnodig', omdat het voedselbeleid direct raakt aan veel grote opgaven waarvoor de gemeente zich gesteld ziet.

Wij zijn dan ook heel verheugd dat in het nieuwe coalitieakkoord 2022-2026 ('Voor een stad die tegen een stootje kan') staat opgenomen: 'We actualiseren de Voedselstrategie en doen dit in gesprek met Haagse organisaties en bewoners'.

De Haagse Voedselraad is een logische gesprekspartner en samenwerkingspartner voor de gemeente om samen een Integrale Voedselvisie in de steigers te zetten en vervolgens te helpen uitvoeren; samen met de vele andere betrokkenen uit de stad. Als stem van de Haagse voedselbeweging beschikken wij over de kennis, de ervaring en het netwerk om met de potentie die nu al aanwezig is in het voedsellandschap bij te dragen aan de toekomstbestendige stad en regio die beide partijen voor ogen hebben.

Met dit discussiepaper 'Eerste aanzet tot een Haagse Integrale Voedselvisie' willen we een eerste schets met de gemeente delen over hoe wij een slagvaardige voedselvisie voor ons zien. Het is nadrukkelijk niet bedoeld als blauwdruk voor een herziene voedselvisie voor Den Haag en ommelanden. Het is hopelijk de aanzet tot een open proces waaraan iedereen kan aandragen. We stellen voor om per bovengenoemd thema discussiebijeenkomsten te organiseren met de stad om nadere concrete input op te halen.

In deze discussiepaper gaan we in op:

- 1 Waarom een Integrale Voedselvisie noodzakelijk is;
- 2 Waarom deze tijd om ander beleid vraagt;
- 3 Wat de verantwoordelijkheid van de gemeente is in een voedseltransitie;
- 4 Hoe een aanzet tot een Haagse Integrale Voedselvisie op de vier thema's eruitziet;
- 5 Welke rol de Haagse Voedselraad zelf speelt.

Binnen elk thema zijn in onze stad nu al diverse initiatieven te vinden waarvan we kunnen leren en waarop we kunnen voortbouwen.

1. Waarom is een Integrale Voedselvisie noodzakelijk?

Wat we eten zit diep verweven in onze cultuur en vertelt ons wie we zijn. Dit gegeven maakt het transformeren van onze eetgewoontes misschien wel een van de moeilijkste transities om als mens te maken. Tegelijkertijd zijn we het er met z'n allen over eens dat de huidige manier waarop we ons eten consumeren en produceren niet langer houdbaar is. We richten hiermee niet alleen directe schade aan onze gezondheid aan, we tasten hiermee ook onze planeet aan, onze leefomgeving waarvan we volledig afhankelijk zijn voor ons welzijn. Deze opgave, waarvoor we onherroepelijk gesteld staan, is enkel op te lossen door een Integrale Voedselvisie in het leven te roepen. Slechts door zowel de productie- als consumptiekant van ons voedselsysteem anders te gaan inrichten, kunnen we de benodigde transitie maken.

Om te beginnen kan gezond en duurzaam geproduceerd voedsel bereikbaar en betaalbaar worden door te investeren in lokaal ondernemerschap gericht op korte ketens. De oorlog in Oekraïne heeft ons duidelijk gemaakt dat voedselzekerheid geen vanzelfsprekendheid (meer) is. Het herstellen van de banden met onze ommelanden staat aan de basis van het garanderen van voldoende, betaalbaar en veilig voedsel op de lange termijn.

Daarnaast zijn er de ingrijpende gevolgen van de klimaatcrisis en de uitputting van landbouwgronden voor de voedselproductie overal ter wereld. Ook dit heeft grote gevolgen voor onze voedselzekerheid, zeker als je bedenkt dat er bijna geen land is waar de boeren zo weinig voedsel voor de eigen bevolking produceren als ons land. Bovendien moeten we ons afvragen hoe lang we nog voedsel willen blijven produceren voor dieren of brandstof in plaats van rechtstreeks voor mensen, en daarmee wanneer we de omslag naar een meer plantaardig voedselsysteem gaan maken.

Een veerkrachtig voedselsysteem is bovendien geen broedplaats voor het ontstaan van voor de mens gevaarlijke virussen en pandemieën. Ook zal door een vitaal voedselsysteem als gevolg van de sterk

verminderde uitstoot van stikstof de natuur zich kunnen herstellen en kan de woningbouw worden vlotgetrokken.

Door zich te verbinden aan de Sustainable Development Goals van de Verenigde Naties en meerdere City Deals – waaronder de City Deal 'Gezonde en Duurzame Voedselomgeving' – heeft de stad Den Haag in het recente verleden al aangegeven zich hard te willen maken voor een duurzame toekomst voor haar inwoners, stad en regio. Een gezonde en duurzame voedselomgeving vraagt van de gemeente om supermarkten, horeca en kantines aan te spreken op hun verantwoordelijkheid in het verschaffen van een gezond en duurzaam geproduceerd aanbod.

Dat laatste maakt het voor consumenten makkelijker om gezondere keuzes maken; mits zij goed voorgelicht worden natuurlijk en onder de voorwaarde dat het een betaalbaar aanbod betreft. Aangezien een gezonde leefstijl samenhangt met gezonde en voldoende voeding is dit een cruciale stap. Te meer omdat één van de grootste uitdagingen van dit moment het bestrijden van overgewicht is. Landelijk is het gemiddelde aantal kinderen met overgewicht 1 op 6 (bron: VWS). In Den Haag is dat 1 op 4, in sommige wijken zelfs 1 op 3. Een goede gezondheid is een zorg die ons als

samenleving aangaat en je niet kunt afschuiven op de verantwoordelijkheid van het individu.

Daarnaast hangen ziektes als obesitas en ook diabetes niet alleen samen met leefstijl, maar ook met factoren als leefomgeving, armoede en stress om te overleven. 'Teveel bewoners in Den Haag hebben te maken met armoede' (bron: Collegeakkoord gemeente Den Haag, 2022-2026) en dat heeft directe consequenties voor hun eetpatroon. Voldoende gezond voedsel met een betaalbaar prijskaartje zou een basisrecht voor iedere inwoner moeten zijn.

Bewoners van wijken met een hoog opleidingsniveau en inkomen leven maar liefst 9 jaar langer en hebben 15 meer gezonde levensjaren dan bewoners van wijken met een laag opleidingsniveau en inkomen. Dat komt voor een belangrijk deel door hun voedselgewoontes. De meest effectieve maatregel om de consumptie van gezond en duurzaam voedsel te bevorderen is de nadelige gevolgen van de productie daarvan voor gezondheid en milieu te beprijzen en de consumenten daarvoor te compenseren zodat voedsel voor iedereen betaalbaar. De gemeente zou dit samen met andere gemeenten bij de landelijke overheid kunnen bepleiten.

Intermezzo:

Een vergezicht door voedsel

Er zijn plekken op de wereld waar mensen 'spontaan' gezond oud worden. Onderzoek naar deze plaatsen, de zogenoemde blue zones, laat zien dat de gezondheid van de mensen aldaar bepaald wordt door samenhangende factoren. Zo is het belangrijk om grotendeels plantaardig te eten en niet te veel dierlijke eiwitten te eten. Voedsel draagt ook als belangrijke sociale factor bij aan gezondheid op dit soort plekken, bijvoorbeeld door samen te eten of via community supported agriculture (CSA) en stadslandbouw. Voedselinitiatieven scoren op belangrijke gezondheidsfactoren: deel zijn van een gemeenschap, natuurlijk bewegen en zelfwaardering geven een doel in het leven.

Geïnspireerd door dit soort kennis over de kracht van een gezonde voedselomgeving zien wij Den Haag anno 2040 al voor ons. We zien een stad waar overal gezond en betaalbaar voedsel te vinden is, en waar de mensen weten hoe ze voor zichzelf en hun omgeving de juiste keuzes kunnen maken.

Voedsel is erkend als publiek domein; het is immers in ons aller belang dat voedsel verder gaat dan het zijn van maagvulling en een verdienmodel. Het is een basisrecht, zodat voedselzekerheid voor iedereen vanzelfsprekend is.

Haags Voedselcentrum

Den Haag huisvest in 2040 een door de gemeente gesteund laagdrempelig en bruisend Voedselcentrum dat op brede schaal bijdraagt aan bewustwording onder jong en oud uit alle wijken over de kansen die gezond en duurzaam geproduceerd voedsel bieden. Er vinden tal van activiteiten plaats zoals voedselmarkten met betaalbaar, gezond en duurzaam voedsel uit de ommelanden, kookcursussen, filmavonden, tentoonstellingen, ruilmarkten, excursies en lezingen van voedseldeskundigen die hun licht laten schijnen over Voedselstad Den Haag. De basis voor zo'n Voedselcentrum bevindt zich nu al in het Voedsellokaal de Gymzaal in de Witte de Withstraat.

Gezonde en gelukkige gemeenschappen

Gezond en duurzaam voedsel is niet alleen te vinden in de winkels en horeca en op markten, maar heeft het straatbeeld overgenomen. Op openbare plekken, zoals nu al StadOase Spinozahof en Stadsboerderij Pluk met haar CSA, leggen mensen verbinding met elkaar en met de basis van hun voedsel: de grond waar ons eten in groeit en de seizoenen met ieder hun eigen groenten en vruchten.

De gemeenschappen die hier ontstaan bieden alles voor een gezond en gelukkig leven, en maken Den Haag tot een plek waar iedereen zich welkom en gezien voelt.

Gezonde voedselomgeving

Steeds meer artsen schrijven gezonde voeding en meer bewegen voor op recept, waardoor de gezondheidszorg weer betaalbaar wordt. Nu al zet GGD Haaglanden in op het belang van een gezonde leef-/voedselomgeving. Daarnaast dragen ziekenhuizen en artsen met hun kennis bij aan het ontwerp van gezonde woonwijken voorzien van sociale productietuinen. In 2040 is met de boeren ondertussen op grote schaal gemeenschapslandbouw ontstaan: een samenwerkingsmodel om voedsel de stad in te krijgen voor een rechtvaardige prijs.

Al met al zien we over 17 jaar een heel ander voedselsysteem in de praktijk: een systeem waarin de verbindingen met onze leefomgeving en met elkaar gezond zijn. Een systeem met een voetafdruk die op één aarde past.

2. Deze tijd vraagt om ander beleid

Het voedsellandschap anno 2040 dat we in het Intermezzo schetsen, komt er weliswaar niet van vandaag op morgen, maar de Haagse voedselbeweging heeft het fundament voor dit toekomstbestendige voedselsysteem al wel gelegd. En er is een cruciale reden die verder gaat dan voeding alleen om hier duurzaam op door te bouwen. Voedsel in combinatie met onze eigen gezondheid vormt de makkelijkste ingang om met grote groepen mensen de systeemtransitie te realiseren waar onze tijd om vraagt.

Als we inzoomen op de grote vraagstukken van dit moment op zoek naar een oplossing dan zien we dat het eigenlijk 'maar' één transitie vraagt: het is tijd om onze menselijke systemen aan te passen aan de realiteit van de aarde. Dit vraagt om een fundamenteel ander perspectief: een perspectief waarin we ons realiseren dat we deel zijn van een groter natuurlijk geheel en daarvan afhankelijk zijn. Onze voedselzekerheid en gezondheid zijn afhankelijk van de gezondheid van de bodems waarin ons eten groeit en de veerkracht van het ecosysteem waar we deel van uitmaken.

Eten is zeggezegd dagelijkse kost, en het is voor iedereen duidelijk dat 'alles wat je eet ergens vandaan komt' en 'je bent opgebouwd uit wat je eet'. Voedsel verbindt

ons direct met de bodems waaruit het eten groeit en de boeren die het produceren, en ons eigen lichaam vertelt ons hoe gezond dit systeem is.

Door deze directe fysieke rol van voedsel voor ieder van ons is het inzetten op een Integrale Voedselvisie een transitiestrategie die verder gaat dan voedsel: voedsel brengt ons terug met onze voeten op de aarde. Bovendien brengt voedsel in alle crises van nu een positief perspectief: in plaats van de eeuwige doembeelden kunnen we werken aan leuke sociale activiteiten, mooie plekken in eigen wijken, lekker eten en andere gezondmakende en sociaal verbindende elementen. Hier kunnen we direct morgen al mee beginnen!

3. Wat is de verantwoordelijkheid van de gemeente in een voedseltransitie?

Om een leefbare en toekomstbestendige stad en omgeving te creëren, moeten we dus de systeemtransitie omarmen, en niet blijven hangen in het stapsgewijs veranderingen doorvoeren (en daarmee het effectief handhaven van de status quo). De gemeente heeft net als alle andere betrokken spelers haar eigen verantwoordelijk in deze systeemtransitie.

Als Haagse Voedselraad zien we de volgende verantwoordelijkheden weggelegd voor de gemeente Den Haag:

Erkennen dat voedsel van meervoudige waarde is voor de stad (mens, milieu, maatschappij);

Formuleren van een Integrale Voedselvisie voor de stad, die zich zowel op de consumptie- als op de productiekant richt, inclusief kwantificeerbare doelen in de tijd, opgesteld op basis van onderzoek naar de impact van voedsel nu;

Betrekken van inwoners en Voedselraad bij formuleren beleid (participatie);

Bevorderen van bottom-up samenwerking tussen gemeente, bedrijven, instellingen, maatschappelijke organisaties en initiatieven op het gebied van voedselconsumptie en -productie;

Zorgen voor adequate uitvoering van beleid middels verankering in de gemeentelijke organisatie en beleggen politieke verantwoordelijkheid bij de Wethouder Voedsel, nu zijnde de Wethouder Duurzaamheid, energietransitie en klimaatadaptatie;

Instellen van een interdisciplinair voedselteam, onder verantwoordelijkheid van de Wethouder Voedsel;

Monitoren voortgang als tool voor bijsturing Integrale Voedselvisie.

Voedselvisie in het kort

1. Participatie en democratie: de sociale functie van voedsel

- ▶ Een groen buurthuis op elke 10.000 bewoners
- ▶ Een groen knooppunt in de stad
- ▶ Toegankelijke oases
- ▶ Iedere plek is uniek en sluit aan bij de wijk
- ▶ Ontwikkel jaarlijks terugkerende events
- ▶ Loof een jaarlijkse voedselprijs uit
- ▶ Stimuleer duurzame initiatieven

2. Gezonde voedselomgeving: toegang tot gezond voedsel

- ▶ Breng bewoners dichterbij hun eten door voedseleducatie
- ▶ Bied gezonde schoollunches of ontbijt aan
- ▶ Maak meerdere aspecten van de voedselketen inzichtelijk
- ▶ Zet in op een opleidingstraject
- ▶ Zet in op een actief preventiebeleid
- ▶ Weer de overvloed aan fastfood
- ▶ Verbied marketing voor ongezonde en niet duurzame producten
- ▶ Ontwikkel een laagdrempelig Voedsel Themapark
- ▶ Geef het goede voorbeeld
- ▶ Zet in op toekomstbestendige wijken
- ▶ Geef bewoners meer zeggenschap
- ▶ Organiseer een voedsellezing met de Haagse Voedselraad

3. Duurzame voedselproductie en korte ketens

- ▶ *Maak duurzame regionale producten toegankelijk*
- ▶ *Ondersteun boeren met distributie*
- ▶ *Stimuleer kleinschalige en middelgrote visserij*
- ▶ *Bevorder verkoop streekproducten via lokale supermarkten*
- ▶ *Stimuleer buurtmarkten op groene ontmoetingsplekken*
- ▶ *Versterk stadslandbouw door ervaringen in kaart te brengen*
- ▶ *Versterk samenwerkingsverbanden*
- ▶ *Versterk de kennisinfrastructuur*
- ▶ *Faciliteer informatiebijeenkomsten voor volkstuinders*

4. Circulaire economie en innovatief ondernemerschap

- ▶ *Ga voedselverspilling tegen*
- ▶ *Ontwikkel gezonde bodems*
- ▶ *Stimuleer duurzame initiatieven*
- ▶ *Stimuleer de lokale economie*
- ▶ *Stimuleer lokale zeewierproductie*
- ▶ *Help met opschalen*
- ▶ *Faciliteer verbinding*

4. Aanzet fundamenteën Haagse Integrale Voedselvisie

Het creëren van een gezond voedselsysteem voor zowel onszelf als onze leefomgeving is een doelstelling die de Haagse Voedselraad en de gemeente delen. In de stad Den Haag en omgeving zijn vele ondernemers, bewoners en initiatiefnemers al begonnen met het maken van de eerste stappen hiertoe. In deze passage laten we zien hoeveel voedende energie er al, via bruisende initiatieven en communities, leeft op elk van de belangrijke thema's voor de stad Den Haag.

Op deze fundamenteën kunnen we nu voortbouwen; door te leren wat er voor nodig is om ze door te kunnen ontwikkelen en/of op te kunnen schalen (op dezelfde plek en/of verspreid over de stad). Tegelijkertijd creëren deze pilots alleen nog geen systeemverandering. We zijn in een cruciale support- en doorgroefase van de transitie beland waarin beleid gemaakt moet worden om de ingezette voedseltransitie ruggeleuning te geven.

Per thema – 'Participatie en democratie', 'Gezonde voedselomgeving', 'Duurzame voedselproductie en korte ketens' & 'Circulaire economie en innovatief ondernemerschap' – schetsen we hierna de mogelijkheden die het Haagse voedsellandschap al biedt en waar de kansen voor de gemeente liggen om haar verantwoordelijkheid te pakken.

Onze uitnodiging aan de gemeente is om samen, behapbare stap voor behapbare stap, te gaan bouwen aan de fundamenteën voor dat nieuwe gezonde voedselsysteem voor iedereen. Door samen te werken aan een Integrale Voedselvisie en bijbehorend(e) beleid en regels creëren we een gezonde basis die we trots kunnen nalaten aan onze kinderen.

NB. De hierna genoemde initiatieven en bedrijven zijn slechts voorbeelden van een veel grotere vijver aan initiatieven, bedrijven en ideeën van bewoners. De veelheid en veelvormigheid van de initiatieven maakt het niet mogelijk alles te noemen en daarnaast zijn er iedere dag nieuwe initiatieven die zich ontwikkelen of al in ontwikkeling zijn.

1. Participatie en democratie: de sociale functie van voedsel

Betaalbaar en gezond voedsel is voor iedereen belangrijk, want iedereen eet. Deze praktische en zichtbare kant van voedsel maakt dat iedereen eenvoudig kan leren waarom voedsel zo belangrijk is. Deze relatie met voedsel is de basis voor actief meedoen en zeggenschap. Meedoen via het eten op je bord en tuinen in je wijk creëert een gemeenschappelijke basis voor de samenleving, vergroot het welzijn en maakt gezond voedsel bereikbaar voor mensen met uitkeringen. Samen eten is belangrijk in allerlei culturen en godsdiensten, zo verbindt voedsel de mensen tot gemeenschappen als basis voor een stad van vrede en recht.

Wij zien een rol voor de gemeente in het stimuleren en ondersteunen van lokale initiatieven, ruimte maken voor nieuwe initiatieven zeker daar waar nieuwe woningen gebouwd worden en sprake is van verdichting van de stad, maar ook regie geven aan nieuwe initiatieven van bewoners zonder het eigenaarschap over te nemen. Concreet zien wij de volgende aanknopingspunten voor beleid gericht op gemeenschapsvorming en participatie:

► Een groen buurthuis op elke 10.000 bewoners

Ons beeld voor een groen buurthuis is zoals StadsOase de Spinozahof zich nu ontwikkelt. Hier komen zoveel functies samen dat dit naar ons idee een gezonde basis is die je elke inwoner gunt. Er wordt voedsel verbouwd en samen ingekocht bij boeren, er is een gemeenschap opgebouwd die integratie, zelfredzaamheid en saamhorigheid bevordert, er worden onderling taallessen verzorgd en deelnemers ervaren aantoonbaar minder eenzaamheid.

► Een groen knooppunt in de stad

Een Groen buurthuis is een soort knooppunt in de haarvaten van de stad, dat bewoners aantrekt en vervolgens een eigen ontwikkeling doormaakt met een samenstel van functies rond voedsel, groen, participatie enz. Wij pleiten ervoor dat de bestaande plekken meer mogelijkheden krijgen om zich tot volwassenheid te ontwikkelen en daarbij ook van elkaar te (blijven) leren.

► Toegankelijke oases

Meer van dergelijke plekken zijn nodig om alle bewoners in hun directe omgeving toegang te geven tot dit soort gemeenschappen/oases. Daarom vragen we de gemeenteom hierop in te zetten in de ruimtelijke plannen, als onderdeel van de woonomgeving door gebruik te maken van open plekken, parkeerplaatsen en samenwerking met woningbouwverenigingen. Naast ruimte vraagt het ontwikkelen van groene buurthuizen een beheerder/opbouwer die geworteld is in de gemeenschap. Het is laagdrempelig, juist ook in de achterstandswijken en niet alleen voor de donkergroene burgers.

► Iedere plek is uniek en sluit aan bij de wijk

Er zijn nu in totaal ongeveer 40 plekken in de stad die die 'iets' van het groene buurthuis in zich dragen, maar nog niet allemaal tot volle wasdom zijn gekomen. (zie kaart stadslandbouw). Iedere plek is uniek en sluit aan bij de wijk en haar bewoners. Denk bijvoorbeeld aan de Tuinen van Mariahoeve en de Participatie Keuken (tegen voedselverspilling, voor verbinding en ontmoeting en werkend aan blue zones), maar ook Damoer (een sociaal wijkrestaurant in combinatie met een eetbare tuin en een voedselbos in Moerwijk) en Stichting GoedEten (Samenwerkingsverband van Haagse koks met verschillende achtergrond die gezond koken voor Haagse klanten met zo veel mogelijk producten uit (de omgeving van) Den Haag. Richt zich vanaf maart 2023 op de plek Helena (voormalig Johan de Witt college aan het Helena van Doeverenplantsoen) op mensen met een kleinere portemonnee). Soms start een groen buurthuis vanuit participatie, soms vanuit stadslandbouw, soms vanuit een ondernemer (Greens in the park), soms vanuit een re-integratie-doel, gezonde leefstijl en/of educatie (Villa Ockenburg en Pluk).

► **Ontwikkel jaarlijks terugkerende events**

Maak van de fiets ontdekkingstochten georganiseerd door Ons Eten en Stadslandbouw Den Haag een jaarlijks terugkerend event, zodat bewoners op de fiets kennis kunnen maken met eten en drinken van eigen Haagse bodem en zee en zich kunnen verbinden met de vele voedselinitiatieven in de stad en de omgeving. Verken hoe deze fietstochten ook opgenomen zouden kunnen worden in een lagere of middelbare schoolcurriculum.

► **Loof een jaarlijkse voedselprijs uit**

Loof een jaarlijkse voedselprijs uit voor het initiatief in de stad dat op een creatieve, interculturele, verbindende wijze concreet invulling geeft aan de Haagse voedselvisie en de doelstellingen die de gemeente zich gesteld heeft te realiseren dicht bij brengt.

► **Stimuleer duurzame initiatieven die gezond, vers en lokaal voedsel stimuleren**

Stimuleer initiatieven als Dutch Cuisine die gezond, duurzaam eten, vers van dichtbij stimuleren volgens het principe 80/20. Zo is onder andere een Route Den Haag uitgestippeld om kennis te maken met lokaal en seizoensgebonden voedsel.

2. Gezonde voedselomgeving: toegang tot gezond voedsel

De gezondheid van mensen hangt voor een belangrijk deel af van de gezondheid van hun voedsel. Er zijn sterke aanwijzingen dat gezonde voeding de kans op chronische ziektes zoals obesitas, diabetes, auto-immuunziekten, hart- en vaatziekten en darmaandoeningen, en ook Parkinson, kan verkleinen en bijdragen aan de genezing. Kennis over gezond voedsel en toegang tot gezond voedsel is derhalve een cruciale factor voor een gezonde gemeente. En een bijdrage te leveren aan het terugdringen van matig en ernstig overgewicht bij Haagse bewoners waar dat nu 1 op de 2 is.

Wij zien een rol voor de gemeente in het stimuleren van een gezonde voedselomgeving zodat de gezonde en duurzame keuze ook de gemakkelijke keuze voor haar inwoners wordt. Concreet zien wij de volgende aanknopingspunten voor beleid:

► **Breng bewoners dicht bij hun eten door voedseleducatie**

We vinden het belangrijk dat scholen aanzienlijk meer voedseleducatie en kooklessen opnemen in hun curriculum (gebruik te maken van de Gezonde School, Jong Leren Eten en ander bestaande programma's), dat er schooltuinen zijn in nabijheid of in samenwerking met veel beter bereikbare groene buurtinitiatieven (groene buurthuizen) en dat er samenwerking is met onderwijsinstellingen (zoals de Haagse Hogeschool). We zien voedsel-excursies (waaronder fietstochten) naar makers in de stad en boeren net buiten de stad als belangrijke instrumenten om bewoners dicht bij hun eten te brengen.

► **Bied gezonde schoollunches of ontbijt aan**

Het bieden van een gezonde lunch of ontbijt op alle scholen (met lokale, verse producten) waar obesitas meer dan gemiddeld voorkomt of waar kinderen door geldgebrek een goed ontbijt moeten ontberen.

► ***Maak meerdere aspecten van de voedselketen inzichtelijk***

Door onszelf meer in contact te brengen met diverse aspecten van onze voedselketen, i.p.v. alleen de supermarkt, en zo bewustwording te stimuleren over diverse duurzaamheids- en gezondheidsaspecten van ons voedselsysteem dragen we bij aan de toekomst van de boeren en de natuur om ons heen. Denk bijvoorbeeld aan gemeenschapsmarkten zoals [Lekkernassûh](#).

► ***Zet in op een opleidingstraject***

Door in te zetten op een opleidingstraject voor gezond en duurzaam eten bij bewoners in samenwerking met 'Gezondheidsinstellingen en lokale buurtverenigingen: het gaat immers niet vanzelf.

► ***Zet in op een actief preventiebeleid***

Door actief in te zetten op preventiebeleid dat verschillen in gezondheid tussen Haagse wijken kleiner maakt, in samenwerking met [Gezond en Gelukkig Den Haag](#), artsen en welzijnsorganisaties.

► ***Weer de overvloed aan fastfood***

Door als gemeente gebruik te maken van de mogelijkheid om fastfood te gaan weren op plekken waar al een overdaad aan ongezond voedselaanbod is (gebruik makend van het nieuwe instrumentarium dat de overheid hiervoor ontwikkelt).

► ***Verbied marketing voor ongezonde en niet duurzame producten***

Door paal en perk gaan te stellen aan marketing voor ongezonde en niet duurzame producten (naar het voorbeeld van de gemeente Haarlem: [verbod op vleesreclame](#) en de provincie Noord-Holland: [verbod op reclame voor vlees, en vliegereizen inabri's](#)).

► ***Ontwikkel een laagdrempelig Voedsel Themapark***

Door van de stadsboerderij en omgeving daarvan in het Zuiderpark een laagdrempelig Voedsel ThemaPark voor jong en oud te maken.

► ***Geef het goede voorbeeld***

Maar ook door het goede voorbeeld te geven bij de inkoop van catering (50:50 verhouding plantaardig -dierlijke eiwitten) bij gemeentelijke instellingen en andere instellingen die aan de gemeente verbonden zijn. Zoals het ministerie van SZW al doet.

► ***Zet in op toekomstbestendige wijken***

Door in de omgevingsvisie 2050 in de gemeente tenminste één wijk volledig toekomstbestendig te maken waarin visie op voedsel volledig uitgewerkt is.

► ***Geef bewoners meer zeggenschap***

Door bewoners meer zeggenschap te geven over de lokale inrichting ten aanzien van de plek van voedsel en openbaar groen.

► ***Organiseer een voedsellezing met de Haagse Voedselraad***

Door samen met de Haagse Voedselraad een jaarlijkse prominente Voedsellezing te organiseren over "De staat van ons voedsel" met na afloop interactie met het publiek.

3. Duurzame voedselproductie en korte ketens

Toegang tot gezond voedsel (onbewerkt, lokale en verse producten en meer plantaardig) zou de standaard moeten zijn. Onbewerkt vanuit een gezonde bodem betekent aanpassing van de huidige landbouwpraktijken en de verwerkingsketen van ons voedsel. Onbewerkt voedsel is eenvoudiger te halen van dichtbij. Gezond voedsel heeft een gezonde bodem nodig zodat alle micronutriënten in voldoende mate aanwezig zijn, is vers, zo min mogelijk bewerkt en voor 80% plantaardig. In lijn met 50:50 doel in 2030 dat door het rijk gesteld is. Naast de rechtstreekse gezondheidseffecten van wat we eten zijn er gezondheidseffecten waarbij voedsel een middel is elkaar te ontmoeten, door samen te eten, te tuinieren etc. Door in te zetten op een levende bodem in de landbouw maken we de omgeving gezond: het is goed voor de biodiversiteit hier en elders, voor het klimaat door opslag van CO₂ in de bodems en gezonde bodems houden water vast voor droge tijden. In Nederland wordt er gemiddeld teveel eiwit geconsumeerd. Door de totale hoeveelheid eiwit te verminderen en tevens te verschuiven naar een betere balans tussen plantaardige en dierlijke (eiwit)bronnen kan er veel winst geleverd worden voor het klimaat. Bijna 30% van alle broeikasgassen wordt veroorzaakt door ons voedselsysteem. Wij zien een rol voor de gemeente in het stimuleren van korte ketens en lokale/regionale en meer plantaardige productie. Concreet zien wij de volgende aanknopingspunten voor beleid:

► ***Maak duurzame regionale producten toegankelijk***

Het versterken van het inkopen, verwerken en het toegankelijk maken van duurzame regionale producten (uit gezonde bodem, zonder kunstmest en bestrijdingsmiddelen, uit de regio en gezond en duurzaam. Het plantaardig eten als norm hanteren bij de gemeente en gesubsidieerde instellingen is evident. Maar ook het inrichten van een gezamenlijke inkoopfunctie bij de stad voor boeren.

► ***Ondersteun boeren met distributie***

Het verleiden en ondersteunen van boeren in de omgeving om gezond en duurzaam te produceren en het faciliteren van distributie naar de stad. Gemeente Den Haag zou een voorbeeldrol bij haar inkoopbeleid kunnen oppakken, maar ook kort ketenprojecten actief kunnen stimuleren. Voorbeeld is ook de [Hubklup](#) waarin Horeca samenwerkt voor versie emissieloze leveringen aan het strand van Den Haag.

► ***Stimuleer kleinschalige en middelgrote visserij***

Stimuleer kleinschalige en middelgrote visserij, die de seizoenen volgt en een gezond lokaal en duurzaam gevangen natuurproduct levert, die lokaal of regionaal verkocht wordt en een bijdrage levert aan de lokale voedselzekerheid en voedselcultuur. Den Haag ligt aan de Noordzee en Noordzeevissers vangen alleen wilde (puur natuur) vis voor menselijke consumptie. Wilde vis is puur natuur en levert een heel hoogwaardig eiwit (hoger dan vlees en peulvruchten) en heeft andere voedingswaarden die heel belangrijk zijn voor de ontwikkeling van hersenen van kinderen en ook voor zwangeren en voor zogende moeders. Deze vissers vissen op duurzame wijze, want onderhevig aan beheermaatregelen die overbevissing tegengaan.

► ***Bevorder verkoop streekproducten via lokale supermarkten***

Bevorderen verkoop streekproducten via lokale supermarkten, naar onder andere het voorbeeld van [Plus](#), waar nu al eigen contracten met boeren uit de omgeving voor streekproducten worden gesloten. De gemeente Den Haag zou een platform kunnen creëren waar alle supermarkten die hier een actieve bijdrage aan leveren opgenomen zijn, bijvoorbeeld in het kader van Duurzaam Den Haag.

► **Stimuleer buurtmarkten op groene ontmoetingsplekken**

Stimuleren van buurtmarkten op groene ontmoetingsplekken rondom voedsel als nieuwe voedselomgeving, maar ook directe toegang tot voedsel in de stad door meer eetbare parken en bomenlinten aan te leggen met fruitbomen en noten (o.a. voedselbossen). Naar voorbeeld van [Voedselbos Mariahoeve](#) en [Pluk den Haag](#).

► **Versterk stadslandbouw door ervaringen in kaart te brengen**

Het verder versterken van de [stadslandbouw community](#) door het in kaart brengen en leren van elkaars ervaringen.

► **Versterk samenwerkingsverbanden**

Het versterken van de samenwerkingsverbanden in de regio met de provincie Zuid Holland, landelijk beleid gebiedsgericht en met andere gemeenten rondom Den Haag. Zo kunnen we inspiratie halen vanuit [Rotterdam de Boer Op](#); een groot project, waarin eten voor de stad, nieuwe bedrijfsmodellen voor boeren en herstel natuur gecombineerd worden.

► **Versterk de kennisinfrastructuur**

Het versterken van de kennisinfrastructuur door stimuleren en ondersteunen van initiatieven zoals het [Permacultuur Centrum Den Haag](#).

► **Faciliteer informatiebijeenkomsten voor volkstuinders**

Faciliteren van informatiebijeenkomsten van volkstuinders om hun tuinen te verduurzamen.

4. Circulaire economie en innovatief ondernemerschap

Voedselproductie en consumptie zijn deel van de kringloop, alleen hebben we het nu georganiseerd als een keten. Daardoor putten we bodems en ecosystemen uit (soms aan de andere kant van de wereld, bijvoorbeeld door het gebruik van kunstmest of door grondstoffen van ver naar Nederland te halen). Aan het eind van de keten hopen zich afvalstoffen op, bijvoorbeeld de overbemesting van Nederland door stikstof en klimaatverandering. Een circulaire economie en innovatief ondernemerschap is nodig om een CO₂-neutraal voedselsysteem te ontwikkelen en de leefbaarheid in de toekomst voor iedereen te bevorderen. Het verminderen van voedselverspilling draagt daar aan bij. Voedsel kan bovendien zinvolle en gezonde banen bieden voor ongeschoold of lager opgeleid personeel, ook met een afstand tot de arbeidsmarkt en innovatief ondernemerschap stimuleren. Wij zien een rol voor de gemeente om de beweging naar een circulaire economie in onze stad te versnellen door het stimuleren en ondersteunen van innovatief ondernemerschap, launching customer te zijn en het opschalen van pilots naar verdienvermogen. Concreet zien wij de volgende aanknopingspunten voor beleid:

► **Ga voedselverspilling tegen**

Het tegengaan van voedselverspilling zoals bij de [Conscious Kitchen](#) en [De Participatie Keuken](#) en [Yespers](#) (producten van wat anders afval is, mangopitten etc.) koken met wat over is, De [Stichting 'Vers & Vrij'](#) is een vitrinekoelkast die bij een buurtcentrum in verschillende (tot nu toe) Haagse wijken wordt neergezet. maar ook het stimuleren van participatie Haags bedrijfsleven bij [To good to go](#). Of deelname van de Haagse horeca aan de Food Waste City Challenge Den Haag ([horeca: ruim 40% minder verspilling](#)).

► **Ontwikkel gezonde bodems**

Het ontwikkelen van gezonde bodems door het opschalen van composteringsinitiatieven als nieuwe vorm van GFT ophalen. Bijvoorbeeld door de herintroductie van de schillenboer, [de compostbakkers](#), buurt composteren, wormenhotels, en bewoners en bedrijven die hun kantine afval composteren. Uiteindelijk gaat het om het sluiten van de cirkel naar boeren door compost terug te brengen naar de bodems waar ons voedsel vandaan komt.

► **Stimuleer duurzame initiatieven**

Stimuleren van initiatieven gericht op beter klimaatbestendig, minder transport en verspilling en gebruik van verpakking (plastic).

► **Stimuleer de lokale economie**

Ruimte voor innovatie, stadslandbouw en initiatieven van lokale ondernemers en bedrijven vormt (mede) de basis voor een gezond, duurzaam en toekomstbestendig voedselsysteem. Belangrijk om de lokale economie te stimuleren door ruimte te maken voor sociale innovatieve ondernemers. Een transparante markt met korte ketens en eerlijke prijzen voor lokale boeren faciliteren zijn hierbij belangrijke instrumenten.

► **Stimuleer lokale zeewierproductie**

Het stimuleren van meer lokale zeewierproductie indien mogelijk en rendabel ook met het oog op de noodzakelijke omslag naar een meer plantaardig productie- en consumptieniveau. Gemeente Den Haag zou zich kunnen aansluiten bij de Green deal eiwitrijke gewassen ([Bean deal](#)).

► **Help met opschalen**

Daarnaast het opschalen van markten als die van [Lekkernassûh](#), meer distributiepunten zoals die van [Rechtstreex](#), innovatief circulair ondernemerschap zoals eerder genoemd HubKlub, horeca van de Grote Markt, [Social Club Den Haag](#), [The New Farm](#), [Binck 36](#) etc.

► **Faciliteer verbinding**

Er kan ook een koppeling gemaakt worden tussen de voedselondernemers en makers in de stad en de bewoners, bijvoorbeeld in een jaarlijks terugkerend voedsel festival waar bewoners kennis kunnen maken met lokale voedselmakers tijdens de [Dutch Food](#) weken.

5. Welke rol speelt de Haagse Voedselraad zelf?

De Haagse Voedselraad stelt jaarlijks een actie-agenda op om vanuit haar rol van aanjager en stemgever te blijven bijdragen aan de ontwikkeling van het Haagse voedsellandschap en van daaruit het realiseren van de broodnodige voedseltransitie. Als voedingsbodem voor ons werk dienen de gesprekken die wij als de Haagse Voedselraad en de Vereniging Ons Eten – de initiatiefnemer van de Raad – zowel integraal als per thema met bestaande communities door de gehele stad om op te halen wat er speelt en wat er nodig is.

Daarnaast zorgt de Vereniging Ons Eten voor de inbedding waarbinnen de losse initiatieven hun krachten kunnen bundelen en zo ook laten zien welke potentie ze gezamenlijk hebben voor een toekomstbestendig Den Haag en ommelanden.

Voor 2023 heeft de Haagse Voedselraad de volgende acties op het programma:

► **Themabijeenkomsten**

De Voedselraad wil discussiebijeenkomsten organiseren met de stad op de thema's 'Participatie en democratie', 'Gezonde voedselomgeving', 'Duurzame voedselproductie en korte ketens' & 'Circulaire economie en innovatief ondernemerschap' om nadere concrete input op te halen. Dit moet voeding opleveren om met alle stakeholders concrete stappen te gaan zetten in het realiseren van de voedseltransitie.

► **Activiteiten met bewoners in kansarme wijken**

De Voedselraad is via Ons Eten geworteld in initiatieven uit de hele stad. Om de stem van bewoners goed te vertolken, besteden we in 2023 extra aandacht aan bewoners die in minder kansrijke buurten wonen. We gaan in gesprek met bewoners aldaar tijdens activiteiten van minimaal drie al bestaande initiatieven in deze wijken.

► **Gezond eten en gezonde voedselomgeving**

Op 28 september 2022 organiseerde de Haagse Voedselraad in samenwerking met Gezond en Gelukkig Den Haag, JLE, JOGG, provincie Zuid-Holland en GGD

Haaglanden een geslaagde bijeenkomst rond 'Gezond eten en gezonde voedselomgeving'.

Met deze samenwerkingspartners zullen we in 2023 de samenwerking voortzetten met als doel om te ontdekken hoe we door méér te verbinden tussen top-down en initiatieven/bewoners/artsen de gezondheid kunnen versterken en hoger op de politieke agenda van de gemeente Den Haag te krijgen. Dit doen we door 1 à 2 grotere bijeenkomsten te organiseren waarbij iedereen die betrokken is bij dit thema kan aansluiten. Binnen dit kader heeft ons verhaal inhoudelijk meerdere pijlers: van gezonde voedselomgeving, beschikbaarheid/toegankelijkheid van gezond voedsel voor iedereen tot ervaringsleren/betrokken zijn bij voedsel en groene buurthuizen van de toekomst (zie voor dat laatste punt ook het thema 'Participatie & Democratie').

► **Deelname Nationale Community of Practise Voedselraden**

De Haagse Voedselraad is mede-oprichter en lid van een nationale Community of Practise (CoP) van Voedselraden. Hierbinnen wordt onderling kennis

Leden en ambassadeurs Haagse Voedselraad

Bloemsma	Jitske	Lokaal eten op je bord, lekkernassuh	Ambassadeur
De Bono	Neo	Participatie, stadsmakers	Lid
de Heij	Eveline	Honing, Voedselbos	Lid
Edixhoven	Marianne	Circulair ondernemerschap, Spinozahof	Lid
Fillerup	Arianne	Educatie in praktijk	Ambassadeur
Goedbloed	Annelies	Sociaal circulair ondernemen	Lid
Lachhab	Ben	De Participatie Keuken	Ambassadeur
Lankreijer	Liane	Voedseltransitie Nederland	Lid
Martens	Carolien	Gezonde Voeding	Ambassadeur
Mechielsen	Frank	Internationaal en klimaat, Coordinator Voedselraad	Lid
Moll	Puck	verbinder en gemeenschap	Lid
Morsch	Jan	Compost, buurttuin, voedselbos	Lid
Offermans	Miriam	Voedselbeleid, eiwittransitie	Lid
Pijl	Hanno	Internist-endocrinoloog, Hoogleraar Diabetologie, LUMC	Ambassadeur
Plugge	Irene	Circulaire voedselstraat	Ambassadeur
Quist	Cornélie	Kleinschalige duurzame visserij	Ambassadeur
Rotteveel	Annelies	Haagse Hogeschool, diëtetiek	Ambassadeur
Schneider	Wendy	Programmamanager Haagse Aanpak Gezond Gewicht GGD Haaglanden	Ambassadeur
Sijkens	Yvo	Haaglanden MC - internist	Ambassadeur
Slappendel	Mariska	Korte keten	Lid
Swart	Marco	Eiwittransitie, innovatief ondernemen, korte keten	Lid
Van de Pavert	Rolf	Tuincomplexen en biodiversiteit	Ambassadeur
Van der Linden	Gabriella	Permacultuur, Pluk en educatie	Ambassadeur
Van der Steen	Frans	Voedselbeleid	Lid
Van Hooff	Bianca	Gezond eten en leefstijl (Midden Delfland)	Ambassadeur
Van Oosterhout	Lisanne	Jongeren en internationaal	Ambassadeur
Van Putten	Laurens	Ambassadeur horeca en lokaal voedsel	Ambassadeur
Van Riet	Marinke	Chief weaver Healthy Food Healthy Planet	Ambassadeur

uitgewisseld over het opzetten van een Voedselraad. Deelnemende steden zijn naast Den Haag: Amsterdam, Ede, Haarlem, Utrecht, Amersfoort en Arnhem. Voor 2023 zijn themabijeenkomsten over armoede en over organisatie & representatie van Voedselraden voorzien. Bij deze Community zijn ook diverse wetenschappers betrokken die kennis hebben over het functioneren van Voedselraden wereldwijd.

► Versterken basisstructuur Voedselraad

De Voedselraad is in februari 2022 opgericht en heeft het afgelopen jaar ingezet op het op de agenda krijgen van het thema voedsel in Den Haag. In 2023 zal de Voedselraad haar eigen structuur verstevigen, onder meer door een deeltijdmedewerker aan te stellen, haar website te verbeteren, regelmatig een nieuwsbrief te versturen aan haar netwerk en helderheid te creëren over de rollen en vertegenwoordigde stemmen binnen de Voedselraad).

► Periodiek overleg met de Wethouder Voedsel

Om daadwerkelijk tot actualisatie van de huidige voedselstrategie en herdefiniering naar een integrale voedselvisie te komen stellen we voor als Haagse voedselraad hierover periodiek met de wethouder Voedsel te overleggen en voeding te geven over bestaande en komende initiatieven in de gemeente Den Haag op gebied van voedsel.

De meest effectieve maatregel om de consumptie van gezond en duurzaam voedsel te bevorderen is de nadelige gevolgen van de productie daarvan voor gezondheid en milieu te beprijzen en de consumenten daarvoor te compenseren zodat voedsel voor iedereen betaalbaar. De gemeente zou dit samen met andere gemeenten bij de landelijke overheid kunnen bepleiten.

Opgesteld door de Haagse Voedselraad

Contactpersonen:

Liane Lankreijer | email: liane.lankreijer@gmail.com |
mobiel: +31 6 23 42 70 57

Frank Mechielsen | email: frankmechielsen@gmail.com |
mobiel: +31 6 55 48 16 78

De Haagse Voedselraad is een initiatief van de vereniging Ons Eten Den Haag en is opgericht als onafhankelijke spreekbuis van bewoners, initiatieven en ondernemers uit Den Haag over gezond, eerlijk en duurzaam voedsel. De kern van de Voedselraad wordt gevormd door ongeveer vijftwintig experts op het gebied van voedsel, voedselsystemen, natuur, duurzame economie, educatie, gezondheidszorg en stedelijke ontwikkeling. Allen zijn diepgeworteld in de stad

en adviseren met hun kennis over verschillende delen van het voedselsysteem het gemeentebestuur gevraagd en ongevraagd bij het opzetten van een gezond en duurzaam voedselbeleid. Zo vormt de raad een richtingwijzer voor de gemeente in strategie en beleid in de transitie naar een gezond en duurzaam voedselsysteem.

Deze discussiepaper 'Eerste aanzet tot een Haagse Integrale Voedselvisie' is opgesteld door Liane Lankreijer, Frank Mechielsen, Frans van der Steen, Marco Swart, Annelies Goedbloed, Mariska Slappendel, Puck Moll en Miriam Offermans mede op basis van input door de Haagse Voedselraad en Vereniging Ons Eten aalsook met input opgedaan tijdens aanwezigheid van de eindejaarsbijeenkomst stadslandbouw d.d. 10 december 2022.

Vormgeving: Jill Overmaat - Hurly Burly